

Nabeschouwingen over medialogica en moraliteit

Naar aanleiding van de workshop gegeven tijdens de conferentie Besturen met risico's (januari 2015):

1. Nabeschouwing door Liesbeth Noordegraaf-Eelens bij het essay *Waarom burgers risico's nemen en bestuurders dat niet zien*.
2. Nabeschouwing door Hans de Bruijn over medialogica en framing

1. Risico's, Regels, Reflectie, Reflex . Nabeschouwing bij het essay *Waarom burgers risico's nemen en bestuurders dat niet zien*.

Liesbeth Noordegraaf-Eelens, maart 2015

Waarom burgers risico's nemen en bestuurders dat niet zien is de titel van het essay waarin deze stelling onderbouwd wordt. Uitgangspunt voor het essay is de discussie over de risico- regel reflex; het direct grijpen naar regels als bestuurlijke oplossing voor het omgaan met risico's. Een belangrijk uitgangspunt voor het essay is de 'open deur' dat regels geen voorwaarde zijn voor het omgaan met risico's. Burgers nemen dag in dag uit risico's: burgers fietsen zonder fietshelm, rijden in auto's, laten zich niet inenten etc. In het essay laten we zien dat burgers bereid zijn risico's te nemen als dit risicovolle gedrag aansluit bij waarden waar zij voor staan. Burgers weten ongetwijfeld dat autorijden risico's met zich meebrengt, maar auto rijden kan ook staan voor 'vrijheid'. Een leidend advies uit het essay is dan ook dat als bestuurders met burgers in discussie gaan over risicovolle beslissingen, dat het dan van belang is om waarden in deze discussie te betrekken. Behulpzaam bij deze discussie over waarden is het werk van Jonathan Haidt. In het essay wordt de waardendiscussie in kaart gebracht vanuit ethische perspectieven. Haidt voegt daar het perspectief van de sociaal psycholoog op morele vraagstukken aan toe. Deze nabeschouwing onderzoekt op welke wijze het werk van Haidt het eerder genoemde essay kan aanvullen.

Over de rol van waarden

Jonathan Haidt bespreekt in zijn boek *The Righteous Mind* dragers van morele oordelen. Dat zijn principes waar we aan vasthouden en die ervoor zorgen dat we (vaak) ogenblikkelijk iets als 'goed' of 'slecht' kwalificeren. De redenering over waarom we iets als 'goed' of 'slecht' kwalificeren is vaak een ex-post reconstructie.

Een belangrijke vraag in het boek is waarom mensen niet altijd datgene doen wat redelijkerwijs 'het beste' voor ze zou zijn. Zo vraagt Haidt zich af waarom mensen republikeins stemmen terwijl de democratische partij hun belangen toch beter lijkt te vertegenwoordigen. Zijn verklaring is de volgende: tijdens verkiezingen geven kiezers een totaal oordeel over de partij waarvan zij vinden dat deze hun waarden vertegenwoordigt. Principes worden daarbij gewikt en gewogen en in dit proces lijken waarden aan de linkerkant van het spectrum (bijv. zoals zorg en ongelijkheid) het af te leggen tegen waarden die zich meer aan de rechterkant van het politieke spectrum bevinden (bijv. autoriteit en hiërarchie). Als we op het stemgedrag afgaan ziet Haidt in ieder geval een waardeoordeel ten gunsten van de republikeinse partij. Dit lijkt eenvoudiger dan het is.

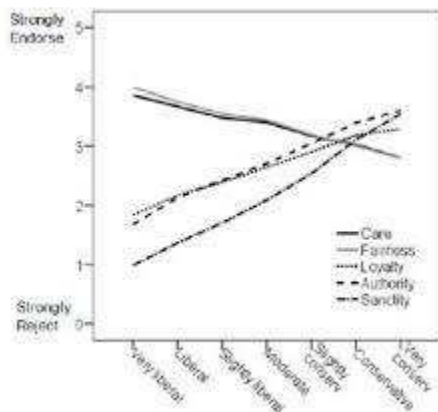
Een eerste belangwekkend punt dat gemaakt wordt, is dat schade niet bepalend is voor het moreel oordelen. Haidt levert in zijn werk voornamelijk omgekeerde bewijzen: hij laat zien dat een handeling die geen schade veroorzaakt toch moreel veroordeeld wordt. Dit is een relevante bevinding in het kader van de bereidheid tot het nemen van risico's. Morele oordelen kunnen samengaan met het

berokkenen van schade, maar hoeven daar niet mee samen te gaan. Een voorbeeld waarin risico's (en mogelijke schade) tegenover waarden staan is de Sinterklaasoptocht. Ook al veroorzaakt een dergelijke optocht geen schade, in de zin van doden en gewonden, er staan wel degelijke waarden op het spel. En de samenloop van waarden – racistisch connotatie, kinderfeest, Nederlandse traditie, etc. – leidt tot een uiteindelijk oordeel. De discussies in de aanloop naar deze optochten, en het feitelijk door laten gaan van deze optochten, hebben dat laten zien. Dat leidt tot de vraag of er principes zijn die het belang dat wij hechten aan schade verminderen?

Ja, zou het antwoord volgens de redeneerlijn van Haidt zijn, en hij onderbouwt dat als volgt. Haidt onderscheidt zes duo dragers van waardeoordelen: zorg & schade, eerlijkheid & bedrog, trouw & verraad, autoriteit & subversiviteit, onschendbaarheid & vernedering. Later heeft hij daar nog vrijheid & onderdrukking aan toegevoegd. Deze waarden komen allemaal tot uitdrukking in het politieke spectrum. Op het moment dat deze dragers zich manifesteren, volgt (meestal) intuïtief een moreel oordeel: 'goed' of 'slecht'. Als meerdere principes in het spel zijn worden afwegingen gemaakt. De totstandkoming van die oordelen is vaak intuïtief, dit als aanvulling op het essay waarin de totstandkoming van de oordelen vaak deliberatief is.

Wel kan (en zal) het zo zijn dat ze anders worden ingevuld. Zorg betekent aan de linker kant van het spectrum zorg voor het kind of voor de mens – denk aan rechten voor de mens en rechten voor het kind -, aan de rechter kant van het spectrum zit daar met name ook zorg voor zij die zich voor 'ons' geofferd hebben, denk aan de veteraan. Als het gaat om eerlijkheid wordt dat meer links vaak ingevuld in termen van gelijkheid en meer rechts door reciprociteit 'tit for tat'. Vanuit rechts is er meer weerstand tegen autoriteit van de staat die intervenueert in 'de markt', en vanuit links is er weerstand tegen autoriteit in het algemeen, want autoriteit is macht, onderdrukking en dus onwenselijk.

Naast het intuïtief oordelen en de diversiteit in de invulling van de begrippen is er een andere doorslaggevende dynamiek die de vorming van waardeoordelen beïnvloedt. De grafiek hieronder toont dat.

Wat we in deze grafiek zien is dat zowel in het linkerkant van de grafiek als in de rechterkant van de grafiek de dragers van de waarden vertegenwoordigd zijn, maar links zijn zorg & schade en eerlijkheid & bedrog dominant. Rechts spelen ze ook een belangrijke rol, maar het zelfde geldt voor de andere waarden. Aan de conservatieve kant van het spectrum zijn boodschappen dus beter ingebed in een meervoudigheid van waarden dan aan de linkerkant van het politieke spectrum.

Wat daarbij cruciaal is, is dat de principes aan de rechter kant van het spectrum stuk voor stuk bijdragen aan de bemiddeling tussen individu en groep of samenleving. Behalve dat zij dragers zijn van morele oordelen, zijn het ook dragers van sociale structuren. Dat geldt voornamelijk voor loyaliteit en autoriteit. Het zijn verbindende ordeningsprincipes tussen individuen. Het samenhangingsgevoel van een familie, of van een team of van een natie kan gevonden worden in

de loyaliteit. Als het gaat om autoriteit is er overeenstemming tegenover de autoriteit die afgewezen wordt: de overheid. In andere gevallen is autoriteit wel legitiem. Van belang is dat dit collectief gedragen wordt. Als het gaat om het vellen van waardeoordelen kan het zijn dat het complex aan waarden wordt gekozen boven een specifieke waarde dan wel dat risico's genomen worden omdat daar meerdere waarden tegenover staan. De eerder genoemde sinterklaasoptochten laten dat zien. Ondanks dat er risico's genomen werden met de optochten, hebben de optochten doorgang gevonden. Het risico dat gekoppeld was aan de optocht, legde het af tegen de waarden die door het Sinterklaasfeest vertegenwoordigd worden.

Aanvulling op het essay

Samenvattend zijn er vanuit dit perspectief drie aanvullingen op het essay te geven.

1. Het werk van Haidt kan gezien worden als een aanvulling op het essay. Het besteedt aandacht aan de wijze waarop oordelen worden gevormd. En in tegenstelling tot de meer traditionele ethische stromingen is er binnen dit werk meer ruimte voor emotie en intuïtie.
2. Het werk van Haidt toont dat schade, een begrip dat geassocieerd kan worden met risico, zeker niet de enige drager is van morele oordelen. Hiermee toont hij de beperktheid van het adresseren van risicovolle vraagstukken via het schadeperspectief. Burgers kunnen instemmen met beslissingen die schade veroorzaken, maar ze kunnen beslissingen die geen schade veroorzaken afwijzen.
3. Als gesprekken over waarden worden gevoerd, dan winnen ze aan overtuigingskracht als er rekening wordt gehouden met een complex van waarden. Dus als niet ingezet wordt op een of twee waarden, maar op meerdere waarden.

2. Nabeschouwing na workshop tijdens conferentie Besturen met risico's januari 2015

Hans de Bruijn

Bij framing gaat het om de vraag hoe we soms lastige boodschappen over risico's en risicotoedeling over het voetlicht brengen. Die risicotoedeling levert niet zelden een win-lose spel op: de winst is voor de een, het verlies voor de ander.

De vraag is welke rol waarden en emoties spelen bij de framing van risicotoedeling.

Daartoe hebben we een experiment gedaan, dat ging over het besluit van een burgemeester om een veroordeelde pedoseksueel, die zijn gevangenisstraf had uitgezeten, een woning toe te wijzen. Vanuit de buurt is daar verzet tegen, waarbij uiteraard emoties ook een belangrijke rol spelen. Het verzet is op twee gronden gebaseerd: zorg over de veiligheid van de eigen kinderen en woede over het gegeven dat de woning uitgerekend in deze buurt ligt. 'Betere' buurten worden blijkbaar ontzien.

Een actrice speelde een bewoonster, een acteur de burgemeester – waarbij de deelnemers de acteur konden regisseren, totdat zij zijn reactie op de bewoonster voldoende goed vonden. De actrice gaf uiteraard een sterke emotionele lading aan haar boodschap. Omdat ze zich niet alleen op de kinderen in de buurt beriep, maar ook de vraag stelde waarom dit nooit in betere wijken gebeurd – 'bijvoorbeeld in uw wijk, burgemeester' - maakte ze het de burgemeester extra lastig.

Wat zijn de lessen die uit het experiment getrokken kunnen worden?

- Het uitleggen van de overwegingen van de burgemeester moet wel gebeuren, maar overtuigt niet.
- Wie zich hiertoe beperkt, zal bemerken dat de andere het 'monopolie van de emotie' heeft – en de sympathie van het publiek krijgt.
- Natuurlijk is belangrijk dat de burgemeester empathie toont.
- Empathie is niet voldoende – wanneer de burgemeester zich hiertoe beperkt, overtuigt hij niet. Sterker, als hij slechts empathisch is, is de logische vraag waarom hij dan niet zijn besluit herroept.
- Cruciaal is dat de burgemeester zijn eigen waarden expliciteert. Waarom doet hij dit? Hij staat ergens voor: voor de rechtsstaat, hij loopt niet weg als er iemand is die zo'n rottig besluit moet nemen – in die waarden komen als vanzelf emoties mee, 'emo-waarden'.
- Cruciaal is ook dat hij een persoonlijk commitment laat zien. Dat kan inhouden dat hij toezeft regelmatig te zullen langskomen, dat hij aanspreekbaar is voor de buurtbewoners – dat hij zo een relatie aangaat met hen.
- Belangrijk is dat zo'n persoonlijk commitment wel een bepaalde dynamiek oproept. Er werd gerefereerd aan burgemeester Lenferink van Leiden, die zei te zullen aftreden als het zou misgaan met de pedoseksueel. Die vraag werd nu ook vanuit de zaal gesteld – 'treedt u af?' – en die is bijna niet meer met iets anders dan een volmondig 'ja' te beantwoorden. Blijkbaar heeft Lenferink daarmee toch sterk de toon gezet.
- Het voordeel van een experiment met acteurs is dat deze zich ook op het niveau van gevoel en emotie kunnen verplaatsen in de rol die ze spelen. Toen de burgemeester zijn eigen waarden en emoties liet zien en ook een persoonlijk commitment afgaf, voelde de actrice zich begrepen en ervoer ze iets van een verbinding met de burgemeester.
- Voor de zaal betekende deze houding van de burgemeester dat de bewoonster niet langer het monopolie van de emotie had.

Aan een enkel experiment kunnen natuurlijk geen vergaande conclusies worden verbonden. Maar wat we hebben gezien ligt helemaal in lijn met het verhaal dat Liesbeth hield.

We zien het 3P-model zijn werking doen (Hans de Bruijn, *Framing, over de macht van taal in de politiek*, Amsterdam 2014). Wie een risico toedeelt, moet dat kunnen uitleggen in de taal van beleid (policy). Maar dat is onvoldoende – het gaat er vooral om dat je je eigen waarden (die altijd met emotie zijn omgeven) laat zien (principles) en je persoonlijke commitment (personality) afgeeft. Dat betekent niet dat meteen wordt geaccepteerd dat je een risico toedeelt – maar het is een sine qua non daarvoor.